

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВИБОРЧЕ ПРАВО

Матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів

Електронний ресурс

Харків – 2025

Рецензенти:

Т. І. Гудзь – к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Є. Б. Тітов – к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол №10 від 21 травня 2025 року)*

Виборче право : матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів [Електронний ресурс] / уклад. М. М. Воронов, Л. В. Гудзь, Г. В. Зубенко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 42 с.)

Матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів містять тематичний план навчальної дисципліни, методичні вказівки до семінарських занять, матеріали до самостійної роботи студентів, тестові завдання, критерії оцінювання відповідей на семінарських заняттях.

Рекомендовано для студентів першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти юридичного факультету, які навчаються за спеціальністю 081 «Право».

УДК 342.8

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2025

© Воронов М. М., Гудзь Л. В.,
Зубенко Г. В., уклад., 2025

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Опис навчальної дисципліни.....	4
3. Тематичний план навчальної дисципліни.....	6
4.Методичні вказівки до семінарських занять та смостійної роботи.....	11
5. Методи контролю.....	23
6. Схема нарахування балів та критерії оцінювання.....	24
7. Контрольні питання курсу.....	27
8. Рекомендована література.....	30

1. ВСТУП

Програма вибіркової навчальної дисципліни «Виборче право» складена відповідно до освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право».

2. Опис навчальної дисципліни

2.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання дисципліни «Виборче право» є підготовка фахівців, які мають широке коло знань щодо теорії та практики конституційно-правового регулювання виборчих правовідносин, володіють необхідними в їхній професійній діяльності практичними навичками для вирішення конкретних завдань у галузі виборчого права; здатних самостійно і грамотно орієнтуватись у сучасних виборчих правовідносинах, приймати виважені, конституційно обґрунтовані рішення в якості суб'єкта виборчого процесу.

2.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування таких загальних та професійних (предметних, фахових) компетентностей:

ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел

ЗК 7. Здатність приймати обґрунтовані рішення

СК 1. Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності.

СК 3. Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні.

СК 4. Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України.

СК 5. Здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосовування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції.

СК 6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.

СК 9. Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності.

СК 10. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування.

СК 11. Здатність критично оцінювати ефективність представництва і захисту прав, свобод та інтересів клієнтів.

СК 13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.

СК 14. Здатність самостійно готувати проекти нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.

СК 15. Здатність самостійно готувати проекти актів правозастосування, враховуючи вимоги щодо їх законності, обґрунтованості та вмотивованості.

2.3. Кількість кредитів – 3

2.4. Загальна кількість годин – 90

2.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
2-й	2-й
Лекції	
20 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
10 год.	2 год.
Самостійна робота	
60 год.	82 год.

2.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, студенти мають досягти таких результатів навчання:

суспільних процесів і явищ, виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання

ПРН 2. Співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами.

ПРН 3. Проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.

ПРН 5. Вільно спілкуватися правничою іноземною мовою (однією з офіційних мов Ради Європи) усно і письмово.

ПРН 6. Обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи.

ПРН 7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання.

ПРН 8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності.

ПРН 9. Генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг.

ПРН 10. Аналізувати взаємодію міжнародного права та міжнародноправових систем з правовою системою України на основі усвідомлення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування права.

ПРН 11. Використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції.

ПРН 12. Проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових систем, враховуючи взаємозв'язок правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу.

ПРН 13. Аналізувати та оцінювати практику застосування окремих правових інститутів.

ПРН 14. Обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування.

ПРН 15. Мати практичні навички розв'язання проблем, пов'язаних з реалізацією процесуальних функцій суб'єктів правозастосування.

ПРН 16. Брати продуктивну участь у розробці проєктів нормативноправових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.

ПРН 17. Інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності.

ПРН 18. Визначати актуальну професійно-практичну чи професійно-наукову проблему, планувати і виконувати дослідження щодо її вирішення.

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. Загальна теорія виборчого права

Тема 1. Виборче право як структурний елемент національного права, складова науки конституційного права і як навчальна дисципліна

Поняття і предмет виборчого права. Місце виборчого права в національній системі права. Об'єктивне виборче право та його різновиди.

Метод виборчого права. Поняття і зміст виборчого режиму.

Система виборчого права. Електорально-правові норми: поняття і види.

Виборчі правовідносини: поняття, структура. Об'єкти і суб'єкти виборчих правовідносин. Зміст виборчих правовідносин.

Суб'єктивне активне і пасивне виборче право. Виборча правосуб'єктність.

Тема 2. Джерела виборчого права України

Загальна характеристика джерел виборчого права України

Конституція як джерело виборчого права України. Міжнародно-правові акти як джерела виборчого права України. Виборчий кодекс України. Кодекси, що містять положення, які безпосередньо стосуються виборів. Суміжні закони. Підзаконні акти. Рішення Конституційного Суду України

Тема 3. Принципи виборчого права

Поняття принципів виборів. Система та класифікація принципів виборчого права. Міжнародні документи, які визначають загальні принципи демократичних виборів.

Основні засади виборів, їх зміст і конституційне закріплення. Принцип загального виборчого права. Цензи загального виборчого права в Україні (громадянства, віку, дієздатності, осілості, лінгвістичний ценз, моральний ценз). Принцип рівного виборчого права. Відхилення від принципу рівного виборчого права (плюральний вотум, спеціальне представництво, кооптація). Пряме і непряме виборче право. Принцип вільних виборів. Абсентеїзм та шляхи його подолання. Обов'язковий виборчий вотум. Принцип таємного голосування та гарантії його реалізації.

Тема 4. Виборчі системи

Поняття виборчої системи. Виборча система у широкому та вузькому сенсі. Типи виборчих систем. Одномандатні та багатомандатні виборчі округи.

Характеристика існуючих у світі видів мажоритарної виборчої системи. Мажоритарна система відносної більшості. Мажоритарна система абсолютної більшості. Мажоритарна система кваліфікованої більшості.

Пропорційна виборча система. Виборчий бар'єр (загороджувальний пункт). Розподіл мандатів за виборчою квотою (методи Т. Хера, Г. Друпа, Е. Гогенбах-Бішофа), за методами дільників (метод д'Онта, А. Сент-Лагює). Поєднані списки. «Жорсткі» («закриті») списки. «Вільні» («гнучкі») списки. Система преференцій. Система «напівжорстких» списків. Система панаширування. Посилена пропорційна система чи пропорційна система з премією для більшості.

Змішана виборча система у широкому розумінні (мажоритарно-пропорційна). Різновиди змішаної виборчої системи у вузькому розумінні (система з єдиним голосом, що не допускає передачі; обмеженого голосування (обмеженого вотуму), кумулятивний вотум; система з єдиним голосом, який передається; «персоналізована» система).

Тема 5. Конституційно-правові засади організації виборчого процесу в Україні

Поняття і структура виборчого процесу. Засади виборчого процесу. Суб'єкти виборчого процесу. Стадії виборчого процесу. Виборчі процедури.

Зміст основних стадій виборчого процесу. Призначення виборів. Складання та уточнення списків виборців. Утворення виборчих округів і виборчих дільниць (територіальна організація виборів). Утворення та припинення діяльності виборчих органів. Висування і реєстрація кандидатів на виборні посади. Передвиборна агітація. Голосування. Встановлення підсумків голосування і результатів виборів. Виборчий календар. Строки у виборчому процесі.

Тема 6. Міжнародні виборчі стандарти

Поняття і правова природа міжнародних виборчих стандартів. Співвідношення національного законодавства і міжнародного права у сфері підготовки і проведення виборів. Принцип визнання міжнародно-правових стандартів та його реалізація у виборчому праві.

Міжнародні документи, які визначають загальні принципи демократичних виборів. Структура міжнародних виборчих стандартів. Системна і змістовна характеристика міжнародних виборчих стандартів.

Розділ 2. Виборче право України

Тема 7. Конституційно-правові засади проведення виборів в Україні

Поняття виборів та їх функції. Види виборів в Україні. Гарантії проведення виборів в Україні. Фінансування виборів в Україні. Генезис конституційно-правового утвердження виборів в Україні. Хронологія проведення виборів у сучасній Україні.

Тема 8. Порядок підготовки і проведення виборів народних депутатів України

Конституційні засади виборів народних депутатів України. Види виборів народних депутатів, порядок і строки їх призначення і проведення. Активне і пасивне виборче право на виборах народних депутатів України. Законодавство про вибори народних депутатів України. Виборчий процес щодо виборів народних депутатів України. Територіальна організація виборів народних депутатів України. Система виборчих комісій при проведенні виборів народних депутатів України, порядок їх утворення, статус.

Порядок висування кандидатів у народні депутати України. Порядок реєстрації кандидатів у депутати.

Передвиборна агітація на виборах народних депутатів України. Форми і засоби передвиборної агітації. Строки проведення передвиборної агітації. Загальний порядок

використання засобів масової інформації. Порядок використання електронних (аудіовізуальних) та друкованих засобів масової інформації. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації.

Гарантії діяльності у виборчому процесі кандидатів у депутати. Офіційні спостерігачі від суб'єктів виборчого процесу та громадських організацій. Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій.

Організація і порядок голосування на виборах народних депутатів України. Встановлення підсумків голосування і результатів виборів депутатів. Офіційне оприлюднення результатів виборів. Реєстрація обраних депутатів. Порядок заміщення народних депутатів.

Тема 9. Порядок підготовки і проведення виборів Президента України

Конституційні засади виборів Президента України. Види виборів Президента України. Порядок і строки призначення та проведення виборів Президента України. Територіальна організація виборів глави Української держави (утворення територіальних виборчих округів та виборчих дільниць). Система виборчих комісій при проведенні виборів Президента України, порядок їх утворення, статус.

Загальний порядок висування кандидатів на пост Президента України партіями та шляхом самовисування. Грошова застава. Декларація про майно та доходи кандидата на пост Президента України. Реєстрація кандидата на пост глави Української держави. Відмова у реєстрації кандидата на пост Президента України.

Скасування рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України.

Порядок проведення передвиборної агітації на виборах Президента України. Форми і засоби передвиборної агітації. Строки проведення передвиборної агітації. Загальний порядок використання засобів масової інформації. Порядок використання електронних (аудіовізуальних) та друкованих засобів масової інформації. Процедури і строки проведення передвиборних теледебатів. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації.

Порядок голосування та визначення результатів виборів Президента України. Встановлення підсумків голосування в межах територіального виборчого округу. Встановлення результатів виборів Президента України. Офіційне оголошення результатів виборів.

Повторні та позачергові вибори Президента України.

Тема 10. Порядок підготовки і проведення місцевих виборів в Україні

Конституційні засади місцевих виборів. Види місцевих виборів, порядок і строки їх призначення. Визначення загального складу місцевих рад. Виборчі округи та виборчі дільниці при виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих

рад, сільських, селищних та міських голів. Система, порядок формування та статус виборчих комісій на місцевих виборах.

Загальний порядок висування та реєстрації кандидатів на місцевих виборах. Відмова в реєстрації кандидата на місцевих виборах.

Строки, форми і умови проведення передвиборної агітації на місцевих виборах. Загальний порядок використання засобів масової інформації на місцевих виборах. Особливості використання друкованих та електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації на місцевих виборах. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації на місцевих виборах. Гарантії діяльності місцевих організацій партій, їх уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати та їх довірених осіб.

Порядок голосування та встановлення результатів місцевих виборів. Організація голосування за місцем перебування виборця. Порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці на місцевих виборах. Встановлення підсумків голосування. Встановлення результатів виборів сільського, селищного, міського голови, депутатів в одномандатних виборчих округах. Встановлення результатів виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі. Визнання виборів недійсними та проведення повторного голосування. Реєстрація обраних депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад, сільських, селищних та міських голів.

Тема 11. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборів

Фінансування виборів. Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів. Оплата праці членів виборчої комісії та осіб, які залучаються до роботи у комісії. Виборчий фонд партії, кандидата у на виборну посаду. Розпорядники виборчого фонду. Формування виборчого фонду та використання його коштів. Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів депутатів.

Тема 12. Інформаційне забезпечення виборів в Україні та перевиборна агітація

Основні засади інформаційного забезпечення виборів. Загальне інформаційне забезпечення виборів. Спеціальне інформаційне забезпечення виборів. Засади участі засобів масової інформації та інформаційних агентств в інформаційному забезпеченні виборів. Особливості поширення інформації про результати опитування громадської думки, пов'язаного з виборами. Відмінності інформаційного забезпечення від передвиборної агітації. Умови проведення передвиборної агітації.

Тема 13. Виборчі спори та юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборів. Строки оскарження. Форма та зміст скарги. Порядок і строки розгляду скарги. Докази, на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення суб'єкта звернення зі скаргою, суб'єкта оскарження чи заінтересованих осіб. Рішення за результатом розгляду скарги.

Поняття та види порушень виборчого законодавства. Порядок оскарження порушення виборчих прав. Конституційно-правова відповідальність за виборчим правом. Попередження та скасування реєстрації кандидата у депутати. Адміністративно-правова відповідальність за порушення виборчих прав. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих прав. Судова практика щодо захисту виборчих прав громадян.

4. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

4.1. Загальні методичні вказівки

Семінарські заняття є важливою формою навчального процесу. Метою проведення семінарських занять з дисципліни «Виборче право» є забезпечення більш глибокого ознайомлення з лекційним матеріалом, монографічною літературою, нормативно-правовими актами та вироблення навичок самостійного висловлювання поглядів на основі напрацьованого наукового матеріалу. Важливим завданням семінарських занять є формування власної думки студентів з теоретичних та практичних питань і пропозицій щодо їх вирішення.

Підготовка до семінарських занять з виборчого права передбачає не тільки вивчення і знання студентами (слухачами) теоретичних проблем курсу, але й уміння орієнтуватися в нормативно-правовому матеріалі, правильно застосовувати його при вирішенні конкретних життєвих ситуацій.

Розкриваючи питання теми семінарського заняття, слід враховувати новітню конституційно-правову практику, використовувати дані про останні події у політичному житті країни.

Враховуючи швидкоплинність вітчизняного законодавства, у тому числі й виборчого, при підготовці до семінарських занять слід звертатися до новітньої літератури та чинних нормативно-правових актів, утримуватися від застосування застарілих даних та матеріалів. Слід мати на увазі, що на сьогодні Україна перебуває на стадії суттєвих конституційноправових реформ, серед яких виборчого законодавства. Тому явища і події, що відбуваються останнім часом в Україні, слід оцінювати з точки зору політикоправової динаміки, бачити перспективу запроваджуваних реформ.

При побудові своєї відповіді на семінарському занятті студент повинен не тільки показати знання фактичного матеріалу, але й уміння аналізувати, порівнювати, робити логічні висновки і висловлювати особисту думку з приводу конкретних питань і наукових поглядів щодо них.

4. 2 Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1	Виборче право як структурний елемент національного права, складова науки конституційного права і як навчальна дисципліна. Джерела виборчого права України.	2	1
2	Принципи виборчого права. Виборчі системи	2	-
3	Конституційно-правові засади організації виборчого процесу в Україні. Міжнародні виборчі стандарти.	2	-
4	Конституційно-правові засади проведення виборів в Україні. Фінансове та матеріальнотехнічне забезпечення виборів в Україні.	2	1
5	Інформаційне забезпечення виборів в Україні та перевиборна агітація. Виборчі спори та юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні.	2	-
	Разом	10	2

Семінарське заняття № 1

Виборче право як структурний елемент національного права, складова науки конституційного права і як навчальна дисципліна. Джерела виборчого права

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про виборче право як галузі права, його особливостей та місця у національній системі права.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття виборчого права.
2. Предмет і метод виборчого права.
3. Система виборчого права.
4. Норми виборчого права.
5. Джерела виборчого права.

Методичні вказівки

Розглядаючи перше питання необхідно розглянути виборче право у трьох значеннях: 1) як структурний елемент системи національного права; 2) як складова частина науки конституційного права; 3) як навчальна юридична дисципліна. Слід також звернути увагу, що в нормативно-правовому розумінні термін «виборче право» вживається у двох значеннях – в об'єктивному та суб'єктивному сенсі.

Під час розгляду другого питання варто звернути увагу, що поряд з терміном «предмет виборчого права» у юридичній науці також широко використовується такий термін як «предмет правового регулювання у сфері виборчого права».

Якщо проаналізувати предмет та метод виборчого права України, то вони незважаючи на свою певну особливість та специфіку, все ж таки охоплюються змістовними та структурними межами предмета та метода конституційного права України, нерозривно з ними пов'язані та ними посередковані.

Норми виборчого права мають шість сутнісних рис: 1) особливий зміст; 2) установчий характер; 3) специфічність структури; 4) особливий час дії; 5) полівалентний характер; 6) особливий суб'єктний склад. Виборче право України містить досить велику кількість норм, які також відрізняються одна від одної за різними ознаками. Кожен вид виборчих норм має свій специфічний зміст та особливе призначення у виборчому праві України.

Джерело виборчого права України – це форма закріплення та зовнішнього вияву правових норм, які регулюють суспільні відносини, що пов'язані з порядком підготовки та проведення виборів, а також встановлення їх результатів. Сучасні джерела виборчого права України утворюють досить складну та багатоманітну підсистему, де основним джерелом права виступає нормативно-правовий акт.

Теми презентацій:

1. Еволюція виборчого права в Україні за роки незалежності.
2. Виборча реформа в Україні: причини, напрямки і проблеми реалізації.

Семінарське заняття № 2

Принципи виборчого права та виборчі системи.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про основні принципи виборчого права та виборчі системи як підінститутів виборчого права, а також про особливості виборчих систем, що використовуються в сучасному виборчому праві.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття принципів виборів. Система та класифікація принципів виборчого права.
2. Поняття виборчої системи. Виборча система у широкому та вузькому сенсі. Типи виборчих систем.
3. Мажоритарна виборча система: поняття, види, характеристика.
4. Пропорційна виборча система: поняття, ознаки, особливості розподілу мандатів.
5. Змішана виборча система у широкому розумінні (мажоритарно-пропорційна).
6. Змішані виборчі системи у вузькому розумінні (гібридні).

Методичні вказівки

Принципи виборчого права України – це нормативно закріплені основоположні та керівні установки і засади, що визначають зміст і сутність реалізації виборчого права та порядок підготовки і проведення виборів в Україні. Класифікація принципів виборчого права може здійснюватися за різними критеріями: міжнародні принципи, конституційні принципи, загальні і спеціальні тощо.

Розкриваючи поняття виборчої системи, слід сформулювати визначення виборчої системи у вузькому (юридичному) і широкому (політологічному) сенсі слова, вказати співвідношення між цими поняттями. Необхідно визначити основні типи виборчих систем у вузькому сенсі слова, визначити їх сутнісні риси і принципові відмінності.

У межах третього питання плану слід розкрити юридичну природу мажоритарної виборчої системи, вказати її переваги й недоліки. Особливу увагу слід приділити моделям (видам) мажоритарної виборчої системи з вказівкою тих країн, де вони використовуються.

Обговорення четвертого питання плану полягає у визначенні пропорційної виборчої системи, її юридичної природи, переваг і недоліків. Особливу увагу слід приділити особливостям розподілу мандатів за виборчою квотою (методи Т. Хера, Г. Друпа, Е. Гогенбах-Бішофа) та за методами дільників (метод д'Онта, А. СентЛагює). При цьому варто використовувати конкретні приклади, які б наочно демонстрували порядок відповідних розрахунків. Необхідно також розкрити поняття «поєднані списки», «жорсткі» («закриті») списки, «вільні» («гнучкі») списки та їх значення для розподілу мандатів за результатами виборів за пропорційною системою. Варто також розкрити сутність системи преференцій, системи «напівжорстких» списків, системи панаширування, посиленої пропорційної системи (пропорційної системи з премією для більшості).

П'яте питання плану потребує визначення змішаної виборчої системи у широкому сенсі слова як «механістичного» поєднання мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Необхідно вказати причини запровадження такої системи, її переваги і недоліки.

Завершальне, шосте питання плану передбачає розгорнуту характеристику різновидів змішаної виборчої системи у вузькому сенсі слова: системи з єдиним голосом, що не допускає передачі; обмеженого голосування (обмеженого вотуму), кумулятивного вотуму; системи з єдиним голосом, який передається; «персоналізованої» системи). Необхідно вказати причини запровадження такої системи, її переваги і недоліки.

Теми презентацій:

1. Мажоритарна виборча система у виборчому праві зарубіжних країн.
2. Пропорційна виборча система у виборчому праві зарубіжних країн.

Ситуативні завдання:

1. Громадянин N в день виборів перебував у службовому відрядженні в м. Чернівці, де звернувся до виборчої комісії з проханням реалізувати своє конституційне право на голосування на виборах. Член дільничної комісії видав бюлетеня та вніс прізвище громадянина N у списки виборців.

Дайте юридичний аналіз викладених фактів? Які нормативні акти регулюють дані питання? Які принципи виборчого права порушені? Яка відповідальність має бути застосована до винних осіб?

2. Під час голосування на виборах Президента України на виборчу дільницю м. Овідіюполя прибуло 15 ромів, із яких письменним був тільки один. Всі вони звернулися до голови дільничної виборчої комісії з проханням, щоб у кабінку для голосування з ними зайшов їхній товариш, який вміє читати і писати, з метою надання допомоги у заповненні виборчого бюлетеня. Голова ДВК відмовив їм у цьому, посилаючись на те, що відповідно до частини 2 статті 17 Виборчого кодексу України, до кабінки для голосування може запросити іншу особу тільки той виборець, який є інвалідом або має фізичні вади. Неписьменність такою вадою не є. Тому голова ДВК заборонив члену ДВК видавати ромам бюлетені для голосування. До того ж, на його думку, якби такий дозвіл було надано, мало б місце порушення таємниці голосування.

Чи правомірні були дії голови ДВК? Свою відповідь обґрунтуйте. Яке значення мають конституційні принципи участі громадян у виборах?

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, у якому просив визнати неконституційними норми ст.133 та ч.2. ст.192 Виборчого кодексу

України, якими встановлено пропорційну систему виборів. На думку суб'єкта права на конституційне подання, пропорційний тип виборчої системи суперечить конституційним принципам рівного і прямого виборчого права, закріпленим ст. 71 Конституції України, оскільки за такої виборчої системи, по-перше, виборці голосують не безпосередньо за кандидатів, а за виборчі списки політичних партій, а по-друге, позапартійний громадянин чи член політичної партії, яка не бере участі у виборах, не можуть реалізувати своє пасивне виборче право.

Проаналізуйте дану ситуацію. Свою відповідь обґрунтуйте. Яке значення мають конституційні принципи участі громадян у виборах? Наведіть приклади застосування виборчих систем в зарубіжних країнах?

4. За три дні до дня голосування житель міста А. громадянин Б. (в цей день йому виповнилося 18 років) був засуджений судом міста до трьох років позбавлення волі з відбуванням покарання у виправній колонії загального режиму, що знаходиться на території виборчого округу з виборів депутатів Верховної Ради України. У день голосування, перебуваючи в слідчому ізоляторі, він зажадав допустити його до участі у виборах депутатів Верховної Ради України і внести його до списку виборців по виборчій дільниці, утвореній в слідчому ізоляторі.

Чи вправі громадянин Б. брати участь у виборах депутатів Верховної Ради України?

Семінарське заняття № 3

Конституційно-правові засади організації виборчого процесу в Україні. Міжнародні виборчі стандарти.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про стадії виборчого процесу та порядок їх реалізації. а також вплив міжнародних виборчих стандартів на національне виборче законодавство.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття і структура виборчого процесу. Засади виборчого процесу.
2. Суб'єкти виборчого процесу.
3. Стадії виборчого процесу. Виборчі процедури.
4. Міжнародні документи, які визначають загальні принципи демократичних виборів.
5. Структура міжнародних виборчих стандартів.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, необхідно зазначити, що виборчий процес – це законодавчо визначена сукупність логічно пов'язаних між собою та послідовно здійснюваних етапів щодо організації підготовки та проведення виборів до представницьких органів публічної влади, а також встановлення їх результатів. Виборчий процес характеризується окремими ознаками, які видрізняють його від всіх інших процесів. Окремо потрібно охарактеризувати структуру виборчого процесу в Україні та інших іноземних країнах, зокрема країнах Європейського Союзу.

Визначаючи суб'єктів виборчого процесу необхідно спочатку визначити яким суб'єктам заборнено брати участь у виборчому процесі, участь яких суб'єктів законодавство обмежує у виборчому процесі, які суб'єкти можуть брати участь у виборчому процесі без обмежень.

Розкриваючи питання стадій виборчого процесу необхідно охарактеризувати їх з урахуванням виду виборів, які проводяться: вибори Президента України, народних депутатів України або місцевих виборів.

Обговорення міжнародних виборчих стандартів потрібно починати з розкриття поняття «міжнародний виборчий стандарт» та його особливостей. Необхідно виділяти універсальні і регіональні виборчі стандарти, а також зобов'язальні і рекомендаційні (акти м'якого права) виборчі стандарти.

Завершальне п'яте питання передбачає розгорнуту характеристику окремих міжнародно –правових актів, які у сфері виборчого права як міжнародні стандарти, які імплементовані у законодавство України.

Теми презентацій:

1. Гендерні квоти на виборах: «за» і «проти».
2. Проблеми правового статусу суб'єктів виборчого процесу в Україні.

Ситуативні завдання:

1. В окружну виборчу комісію за 40 днів до дня голосування письмово звернувся командир військової частини з проханням дозволити військовослужбовцям достроково за 30 днів провести голосування по виборах депутатів Верховної Ради України. Особовий склад військової частини за 25 днів до дня голосування спрямовується в тривале відрядження.

Чи можливе проведення дострокового голосування за 30 днів до дня голосування для військовослужбовців цієї військової частини? Як повинна діяти окружна виборча комісія?

2. Подружжя Р. приїхали з міста Х. в місто Н., де вони купили квартиру. Наступного дня вони звернулися у відповідну дільничну виборчу комісію із заявою про включення їх в список виборців, пред'явивши свої паспорти. Перевіливши їх, комісія негайно дала заявникам письмову відповідь, в якій відмовила в задоволенні

заяви, посилаючись на те, що громадянин підлягає включенню в список виборців виключно за місцем реєстрації. У паспортах же подружжя Р. стоїть штамп про реєстрацію в місті Х.

Чи правомірні дії дільничної виборчої комісії? Який принцип виборчого права був порушений?

3. Відразу після закінчення часу голосування голова дільничної виборчої комісії запропонував виборцям, що не проголосували, знаходяться в приміщенні для голосування покинути приміщення. Після того, як виборці вийшли, голова закрив двері приміщення для голосування, видав усім членам комісії з правом вирішального голосу по авторучці, вивісив збільшену форму протоколу і запропонував приступити до підведення підсумків голосування на дільниці. Він також зробив оголошення про те, що підрахунок голосів проходитиме без перерви незалежно від його тривалості.

Члени дільничної виборчої комісії встановили три столи, що знаходяться на відстані один від одного. За одним столом два члени ДВК стали вносити в кожну сторінку двох книг списку виборців сумарні дані по цій сторінці.

За іншим столом інших два члени комісії почали розкривати стаціонарний виборчий ящик з виборчими бюлетенями. Один член комісії з приміщення того, що знаходиться поряд з приміщенням для голосування приніс переносний виборчий ящик для голосування поза приміщенням для голосування і також став його розкривати.

У сусідньому приміщенні залишився другий переносний ящик і сейф в якому були невикористані виборчі бюлетені.

Усі дії членів дільничної комісії з правом вирішального голосу, здійснювані в приміщенні для голосування, знаходяться у полі зору членів комісії з правом дорадчого голосу і спостерігачів.

Скільки порушень було допущено дільничною виборчою комісією на цьому етапі підведення підсумків голосування?

Семінарське заняття № 4

Конституційно-правові засади проведення виборів в Україні.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборів в Україні.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про поняття виборів та їх функцій, окремих видів виборів та порядку їх фінансування та матеріальнотехнічного забезпечення.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття виборів та їх функції.
2. Види виборів в Україні.
3. Гарантії проведення виборів в Україні.

4. Фінансування виборів в Україні.
5. Генезис конституційно-правового утвердження виборів в Україні.
6. Хронологія проведення виборів у сучасній Україні.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення загальних положень Розділу V Конституції України та Виборчого кодексу України. Крім того потрібно визначити основні функції виборів та їх роль в реалізації форм безпосередньої демократії.

Наступне питання плану має бути розкрито, спираючись на результати аналізу Виборчого кодексу України та наданні характеристики особливостям проведення окремих видів виборів в Україні: Президента України, народних депутатів України та місцевих виборів.

У межах наступного питання плану слід розкрити гарантії проведення виборів, під якими слід розуміти передбачену Конституцією та законами систему загальних і спеціальних умов, засобів і способів, які забезпечують належну організацію підготовки та проведення періодичних, вільних, демократичних та справедливих виборів. Вони закріплені в Конституції України, Виборчому кодексу України, Законі України «Про Державний реєстр виборців» та Законі України «Про Центральну виборчу комісію» та інших нормативно-правових актах, які регулюють правовідносини у сфері виборів.

Розкриваючи четверте питання, необхідно враховувати, що фінансування виборів в Україні включає до себе п'ять складових елементів: фінансування діяльності щодо ведення та функціонування Державного реєстру виборців; фінансування здійснення виборчого процесу; фінансування діяльності виборчих комісій; фінансування матеріально-технічного забезпечення підготовки та проведення виборів; фінансування передвиборної агітації. Виходячи з даних напрямків фінансування розкривати з яких джерел може здійснюватися таке фінансування.

Відповідь на п'яте питання плану має починатися з того, що витоки виборчого права походять ще з часів Античності, коли у Стародавній Греції та Стародавньому Римі вільні громадяни брали участь у політичному житті полісу шляхом голосування на народних зборах. Сучасне розуміння виборів з'являється лише на початку XVII століття, коли ідея представницького правління шляхом проведення виборів починає своє конституційно-правове утвердження спочатку у західній науково-правовій думці, а потім поширюється на інші держави.

Шосте питання необхідно розкривати з урахуванням тієї думки, що у сучасній Україні вибори досить швидко утвердилися як одна з найбільш дієвих форм

безпосередньої демократії. Саме завдяки проведенню виборів Українському народові вдалося сформувати різні представницькі органи публічної влади та у конструктивний спосіб подолати низку внутрішніх соціально-економічних та політичних криз. Водночас, проведення виборів в Україні було небездоганим, з властивими їм проблемними, а доволі часто і суперечливими моментами. З огляду на це, вкрай цінним є окремий короткий огляд та аналіз кожних виборів, які відбулися у сучасній Україні, в хронологічній послідовності їх проведення з виокремленням особливостей та характерних рис цих виборів.

Теми презентацій:

1. Фінансування виборів: Україна і зарубіжний досвід.
2. Проблеми подолання електоральної корупції в Україні.

Ситуативні завдання:

1. При підготовці окремих виборчих дільниць до виборів депутатів представницького органу місцевого самоврядування дільнична виборча комісія, що організує і проводить вибори, зіткнулася з серйозними фінансовими проблемами. Голова виборчої комісії звернувся до декількох комерційних фірм з проханням про надання матеріальної допомоги і використав кошти, що поступили на банківський рахунок для устаткування приміщень для голосування на виборчих дільницях.

Чи правильно діяв голова виборчої комісії?

2. До Центральної виборчої комісії звернувся І. із заявою, що в ході проведення з'їзду однієї з політичних партій, на якому формувався виборчий список кандидатів у народні депутати Верховної Ради України, його кандидатуру не було включено до нього у зв'язку з тим, що І. не член цієї партії, не українець, проживає в державі менше одного року, погано знає державну мову і не надав до секретаріату партії довідки від лікаря-психіатра.

Вважаючи зазначені мотиви відмови у включенні його кандидатури до виборчого списку політичної партії незаконними, у своїй заяві І. вимагав ЦВК зобов'язати політичну партію включити його кандидатуру до її виборчого списку.

Чи є в даному випадку порушення законодавства про вибори?

Яке рішення має ухвалити ЦВК? Аргументуйте відповідь відповідно до національного законодавства України та міжнародної практики в даній сфері.

Семінарське заняття № 5**Інформаційне забезпечення виборів в Україні та перевиборна агітація. Виборчі спори та юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні.**

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про поняття інформаційного забезпечення виборів та його відмінностей від передвиборної агітації, а також про порядок врегулювання виборчих спорів і порядок накладення юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття інформаційного забезпечення виборів та його відмінності від передвиборної агітації.
2. Поняття предвиборної агітації.
3. Суб'єкти інформаційної діяльності та перевиборної агітації.
4. Міжнародні стандарти у сфері інформаційної діяльності.
5. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборів.

Методичні вказівки

У першому питанні студентам необхідно звернути увагу на риси, які відрізняють інформаційну діяльність та передвиборну агітацію. Види інформаційної діяльності можна розрізняти за різними критеріями – за їх природою, цілями, суб'єктами, тощо. Також слід визначити критерії, які дозволяють розмежувати передвиборну агітацію та інформаційне забезпечення виборів в залежності від їх мети, оскільки інформаційне забезпечення виборів не має ознак агітації.

У другому питанні потрібно проаналізувати поняття передвиборної агітації визначене у ч.1. ст.51 Виборчого кодексу України та порівняти його з думками та поглядами різних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Необхідно також сформулювати перелік «принципів передвиборної агітації»: «правдивість; об'єктивність; актуальність; ідейність; цілеспрямованість; науковість; законність; етичність; зв'язок із життям, практикою, дійсністю та ін.».

Розгляд третього питання потрібно почати з розкриття тих осіб, які можуть бути суб'єктами інформаційної діяльності. Насамперед це стосується засобів масової інформації, інформаційних агентств та їх творчих працівників (журналістів). Суб'єктами агітаційної діяльності є: кандидати, партії – суб'єкти їх висування та окремі виборці. Необхідно проаналізувати обсяг їх прав і обов'язків під час проведення перевиборної агітації.

Розкриваючи четверте питання необхідно врахувати, що для інформаційної діяльності взагалі й особливо діяльності засобів масової інформації існують

загальновизнані міжнародні стандарти, які частково виражені нормами м'якого права, а частково – корпоративними (професійними етичними) нормами. Стосовно інформування, тобто поширення інформації (відомостей, новин) у вигляді повідомлень про факти та події, вимагається, щоб відповідна діяльність завжди (безвідносно до виборчого процесу) базувалася на низці основних вимог (принципів), серед яких підкреслимо вимоги об'єктивності, неупередженості, достовірності, повноти і точності поширюваної інформації; під час виборчого процесу до цих принципів додається вимога її збалансованості щодо конкурентів на виборах (кандидатів та/або партій).

Під час підготовки відповіді на п'яте питання необхідно врахувати існуючу систему оскарження рішень, яка передбачена національним законодавством. Тобто це два способи оскарження: до виборчих комісій відповідного рівня та до суду. При цьому необхідно розуміти, що будь-яке рішення виборчих комісій можна оскаржити у судовому порядку.

Теми презентацій:

1. Передвиборні програми кандидатів: програми дій чи програми цілей?
2. Процесуальні особливості судового розгляду виборчих спорів в Україні.
3. Проблеми юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства в Україні.

Ситуативні завдання:

1. Під час виборчого процесу по виборах народних депутатів України політична партія “Новий Союз з Росією” проводила передвиборчу агітацію, що супроводжувалася організацією в усіх обласних центрах України концертів за участю зірок української та російської естради. Перед кожним з таких концертів проходив мітинг, на якому виступали лідер партії “Новий Союз з Росією” та лідер всеросійської громадської організації “За Союз”. Вони знайомили виборців із головними ідеями передвиборчої програми й обґрунтовували усі переваги для громадян України і Росії від утворення нової союзної держави. У ході концертів кожен артист завершував свій виступ закликом віддати свої голоси за партію “Новий Союз з Росією”. Один з виборців звернувся до ЦВК зі скаргою на порушення партією “Новий Союз з Росією” виборчого законодавства України, оскільки, на його думку, проведення таких концертів для виборців є прямим порушенням Виборчого кодексу України, який забороняє проводити передвиборчу агітацію, що, зокрема, супроводжується безкоштовним наданням виборцям послуг. На його переконання,

проведення концертів, у яких беруть участь зірки української та російської естради, є безкоштовним наданням виборцям розважальних послуг.

Які обмеження на проведення передвиборчої агітації встановлено чинним законодавством про вибори? Яким має бути рішення ЦВК за результатами розгляду цієї скарги? У який спосіб повинно здійснюватись фінансування передвиборної агітації кандидатів на виборні посади?

5. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Самоконтроль призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою в навчальних посібниках для кожної теми (розділу), а також у методичних розробках для семінарських занять передбачаються питання для самоконтролю.

Кафедральний контроль проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

В освітньому процесі використовуються такі види контролю результатів навчання: вхідний, поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, приймання індивідуальних завдань, курсових робіт, підсумковий семестровий, відстрочений контроль.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового курсу з метою визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, які забезпечують цей курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, що відповідають програмам попереднього навчання. Результати контролю аналізуються на кафедральних (міжкафедральних) нарадах та засіданнях методичних комісій спільно з науково-педагогічними працівниками, які проводять заняття із забезпечувальною дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги студентам, коригування освітнього процесу.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру. Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквиуму, виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Конкретні форми проведення поточного контролю та критерії оцінки рівня знань визначаються програмою навчальної дисципліни. Результати оцінювання роботи студентів мають бути доведені до відома студентів своєчасно. Формою поточного контролю є ректорські контрольні роботи.

Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом.

Підсумковий семестровий контроль з навчальної дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання студента. Він проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни. Семестровий контроль проводиться у формі семестрового екзамену з навчальної дисципліни. Студента допускають до семестрового контролю за умови виконання ним усіх видів робіт, передбачених навчальним планом на семестр з дисципліни.

Семестровий екзамен – форма підсумкового контролю з навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу. Екзамени складають за екзаменаційними білетами, затвердженими кафедрою. Викладач в обов'язковому порядку повинен ознайомити студентів зі змістом екзаменаційних питань, зразком екзаменаційного білету на початку вивчення навчальної дисципліни.

Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні екзамену з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни та балів, набраних при складанні семестрового екзамену.

Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни (проходженні практики), складає 100. Лектор не допускає до складання екзамену студента денної форми навчання, який не набрав 10 балів під час семінарських занять протягом навчального семестру.

6. СХЕМА НАРАХУВАННЯ БАЛІВ

Денна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\sum 30 = 30$:

Формула обчислення

$\sum 1$

$\sum 30 = \text{---} \times 6$ (шість)

$\sum 5$

Примітка:

$\Sigma 30$ – сума максимальної кількості балів

$\Sigma 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на практичних (семінарських) заняттях.

$\Sigma 5$ кількість практичних (семінарських) занять протягом семестру.

8 – коефіцієнт

Контрольна робота – 20 балів.

Презентація – 10 балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання									Екзамен	Сума
Розділ 1			Розділ 2			Контрольні роботи, передбачені навчальним планом	Індивідуальне завдання, презентація	Разом		
T1	T3	T5	T7	T9	T11					
T2	T4	T6	T8	T10	T12					
Σ30						20	10	60	40	100

T1, T2 ... T12 – теми розділів.

Студент, який успішно вивчав навчальну дисципліну протягом семестру, веде результативну наукову роботу за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, може отримати до 40 додаткових (заохочувальних) балів та бути звільненим від семестрового екзамену з навчальної дисципліни з одержанням оцінки «відмінно» (за умови, що набрана сума балів не менше 95).

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, тез доповідей, участь в науково-практичних конференціях, участь у роботі гуртку тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів

Заочна форма навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях – $\Sigma 10$:

Формула обчислення

$$\Sigma 10 = \text{---} \times 2 \text{ (два)} \Sigma 2$$

Примітка:

$\Sigma 10$ – сума максимальної кількості балів

$\Sigma 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на практичних (семінарських) заняттях.

$\Sigma 2$ кількість практичних (семінарських) занять протягом семестру.

2 – коефіцієнт

Контрольна робота – 40 балів.

Презентація – 10 балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання									Екзамен	Сума
Розділ 1			Розділ 2			Контрольні роботи, передбачені навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом		
T1	T3	T5	T7	T9	T11					
T2	T4	T6	T8	T10	T12					
Σ10						40	10	60		

T1, T2 ... T12 – теми розділів.

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, тез доповідей, участь в науково-практичних конференціях, участь у роботі наукового гуртку тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів.

Відповідь на семінарському занятті – 1-5 балів.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п'ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;
- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;
- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;

- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;
- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;
- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;
- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;
- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;
- викладає матеріал не достатньо логічно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;
- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

7. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ КУРСУ

1. Поняття і предмет виборчого права.
2. Місце виборчого права в національній системі права.
3. Об'єктивне виборче право та його різновиди.
4. Метод виборчого права. Поняття і зміст виборчого режиму.
5. Система виборчого права.
6. Електорально-правові норми: поняття і види.
7. Джерела виборчого права.
8. Система виборчого законодавства
9. Виборчі правовідносини: поняття, структура.

10. Об'єкти і суб'єкти виборчих правовідносин. Зміст виборчих правовідносин.

11. Суб'єктивне активне і пасивне виборче право. Виборча правосуб'єктність.

12. Поняття принципів виборів. Система та класифікація принципів виборчого права.

13. Міжнародні документи, які визначають загальні принципи демократичних виборів.

14. Основні засади виборів, їх зміст і конституційне закріплення.

15. Принцип загального виборчого права. Цензи загального виборчого права в Україні.

16. Принцип рівного виборчого права. Відхилення від принципу рівного виборчого права.

17. Пряме і непряме виборче право.

18. Принцип вільних виборів. Абсентеїзм та шляхи його подолання.

Обов'язковий виборчий вотум.

19. Принцип таємного голосування та гарантії його реалізації.

20. Поняття виборчої системи. Виборча система у широкому та вузькому сенсі. Типи виборчих систем.

21. Одномандатні та багатомандатні виборчі округи.

22. Характеристика існуючих у світі видів мажоритарної виборчої системи.

23. Пропорційна виборча система.

24. Виборчий бар'єр (загороджувальний пункт).

25. Способи розподілу мандатів за пропорційною виборчою системою. «Відкриті» та «закриті» списки кандидатів на виборах.

26. Система преференцій. Система «напівжорстких» списків. Система панаширування. Посилена пропорційна система чи пропорційна система з премією для більшості.

27. Змішана виборча система у широкому розумінні (мажоритарнопропорційна).

28. Різновиди змішаної виборчої системи у вузькому розумінні (система з єдиним голосом, що не допускає передачі; обмеженого голосування (обмеженого вотуму), кумулятивний вотум; система з єдиним голосом, який передається; «персоналізована» система).

29. Поняття і структура виборчого процесу. Засади виборчого процесу.

30. Суб'єкти виборчого процесу.

31. Стадії виборчого процесу. Виборчі процедури.

32. Поняття і правова природа міжнародних виборчих стандартів.

33. Поняття, ознаки і види виборів в Україні, їх конституційно-правове регулювання.
34. Виборче законодавство України.
35. Основні принципи виборчого права України.
36. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право в Україні.
37. Виборчі цензи в Україні.
38. Виборчі системи в Україні.
39. Виборчі комісії в Україні, їх система та порядок формування.
40. Правовий статус Центральної виборчої комісії.
41. Правовий статус територіальних, окружних виборчих комісій в Україні.
42. Правовий статус дільничних виборчих комісій в Україні.
43. Принципи та стадії виборчого процесу в Україні.
44. Суб'єкти виборчого процесу в Україні.
45. Основні засади виборів народних депутатів України. Види виборів народних депутатів України.
46. Активне і пасивне виборче право на виборах народних депутатів України.
47. Виборчий процес щодо виборів народних депутатів України.
48. Територіальна організація виборів народних депутатів України.
49. Система виборчих комісій при проведенні виборів народних депутатів України, порядок їх утворення і статус.
50. Порядок висування і реєстрації кандидатів у народні депутати України.
51. Порядок проведення передвиборної агітації на виборах народних депутатів України.
52. Гарантії діяльності у виборчому процесі кандидатів у народні депутати, а також партій, кандидати від яких зареєстровані у загальнодержавному окрузі.
53. Правовий статус офіційних спостерігачів на виборах народних депутатів України.
54. Порядок голосування та встановлення результатів виборів народних депутатів України.
55. Офіційне оприлюднення результатів виборів народних депутатів України. Реєстрація обраних народних депутатів України.
56. Види виборів Президента України, порядок і строки їх призначення та проведення.
57. Територіальна організація виборів Президента України.

58. Система виборчих комісій при проведенні виборів Президента України, порядок їх утворення і статус.
59. Порядок висування і реєстрації кандидатів на пост Президента України.
60. Порядок проведення передвиборної агітації на виборах Президента України.
61. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України.
62. Порядок голосування та визначення результатів виборів Президента України.
63. Повторні та позачергові вибори Президента України.
64. Види місцевих виборів, порядок і строки їх призначення.
65. Територіальна організація місцевих виборів в Україні.
66. Система виборчих комісій при проведенні місцевих виборів в Україні, порядок їх утворення і статус.
67. Порядок висування кандидатів на місцевих виборах.
68. Порядок проведення передвиборної агітації на місцевих виборах.
69. Гарантії діяльності місцевих організацій партій, їх уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати та їх довірених осіб на місцевих виборах.
70. Порядок голосування і визначення результатів місцевих виборів.
71. Фінансування виборів в Україні.
72. Матеріально-технічне забезпечення виборів в Україні.
73. Інформаційне забезпечення виборів в Україні
74. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборів в Україні.
75. Поняття та види порушень виборчого законодавства України.
76. Порядок розгляду виборчих спорів в Україні
77. Юридична відповідальність за порушення виборчих прав в Україні.
78. Судова практика щодо захисту виборчих прав громадян в Україні.

8. Рекомендована література

Основна література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>

3. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 р. № 698-V (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-16>
4. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII (в ред. Закону від 21 вересня 1999 р. № 1079-XIV). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
6. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>
7. Про вимоги до приміщень окружних і дільничних виборчих комісій з виборів Президента України та приміщень для голосування, норми забезпечення виборчих комісій з виборів Президента України транспортними засобами, засобами зв'язку, обладнанням, інвентарем, оргтехнікою, іншими матеріальними цінностями, види послуг, які виборчі комісії можуть закуповувати за рахунок коштів Державного бюджету України: постанова Центральної виборчої комісії від 4 березня 2014 р. № 31. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0031359-14>
8. Про затвердження Регламенту Центральної виборчої комісії: постанова Центральної виборчої комісії від 26 квітня 2005 р. № 72. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0072359-05>
9. Про порядки надання ефірного часу та друкованих площ для проведення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів народних депутатів України: постанова Центральної виборчої комісії від 23 квітня 2014 р. № 342 (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0342359-14>
10. Про Порядок контролю за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати у народні депутати України від яких зареєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах: постанова Центральної виборчої комісії від 16 травня 2014 р. № 618 (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0618359-14>
11. Про Порядок контролю за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України: постанова Центральної виборчої комісії від 20 грудня 2018 № 252. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0178359-09>
12. Про Порядок передачі окружними виборчими комісіями з виборів народних депутатів України виборчої та іншої документації на зберігання до архівних установ: постанова Центральної виборчої комісії від 12 березня 2012 р. № 46. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0046359-12>

13. Про Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу дільничних виборчих комісій з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ: постанова Центральної виборчої комісії від 14 вересня 2015 р. № 291 (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0291359-15>
14. Про Порядок проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу дільничних виборчих комісій з виборів народних депутатів України: постанова Центральної виборчої комісії від 25 квітня 2013 р. № 88 ((із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0088359-13>
15. Про Порядок реєстрації офіційних спостерігачів від іноземних держав, міжнародних організацій на виборах Президента України: постанова Центральної виборчої комісії від 4 березня 2014 р. № 30. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=35487>
16. Про Порядок розподілу керівних посад у дільничних виборчих комісіях з виборів народних депутатів України між суб'єктами подання кандидатур до складу цих комісій: постанова Центральної виборчої комісії від 18 квітня 2013 р. № 80 (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0080359-13>
17. Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, порядок їх складання і проведення аналізу: постанова Центральної виборчої комісії від 3 січня 2019 р. № 3. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148359-09>
18. Про Рекомендації щодо порядку контролю за надходженням, обліком і використанням коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидати в депутати від яких зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, старости села, селища: постанова Центральної виборчої комісії від 1 вересня 2015 р. № 211. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0211359-15>
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98. *Вісник Конституційного Суду України*. 1998. № 2.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Центральної виборчої комісії щодо офіційного тлумачення положень частин 11 і 13 ст. 42 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 1998 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 23. С. 93. Ст. 850.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України

- (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Закон України «Про порядок проведення виборів депутатів міської, районних у місті Києві рад та міського голови у місті Києві»» (справа про вибори у містах Києві та Севастополі) від 27 березня 1998 р. № 5-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 23. С. 114. Ст. 853.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) від 30 січня 2002 р. № 2рп/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 6. С. 126. Ст. 245.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 7 ст. 3 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» (справа про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим) від 17 квітня 2003 р. № 9-рп/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. С. 142. Ст. 791.
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Діяка Івана Васильовича та конституційним поданням 49 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення ч. 6 ст. 29 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про строки оскарження порушень під час підрахунку голосів і встановлення результатів голосування) від 3 липня 2003 р. № 13-рп/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 29. С. 163. Ст. 1485.
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення ч. 3 ст. 30 Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (справа про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів) від 23 жовтня 2003 р. № 17-рп/2003. *Офіційний вісник України*. 2003. № 46. С. 20. Ст. 2389.
26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України) від 18 листопада 2004 р. № 17рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 48. С. 24. Ст. 3159.
27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26

грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») від 24 грудня 2004 р. № 22-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 52. Том 1. С. 328. Ст. 3455.

28.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Харківської обласної державної адміністрації та Харківської обласної ради про офіційне тлумачення положень п. 4 ч. 3 ст. 56, п. 2 ч. 1, ч. 15 ст. 64 Закону України «Про вибори Президента України» (справа про вибори Президента України) від 24 березня 2005 р. № 3-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 13. С. 305. Ст. 675.

29.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 29 травня 2013 р. № 2-рп/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. С. 99. Ст. 1582.

30.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 52, абзацу другого частини десятої статті 98, частини третьої статті 99 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про висування кандидатів у народні депутати України за змішаної виборчої системи) від 5 квітня 2012 р. № 8-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 30. С. 162. Ст. 1122.

31.Рішення Конституційного Суду України справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 22 Закону України «Про вибори народних депутатів України» стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва від 4 квітня 2012 р. № 7-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 29. С. 57. Ст. 1077.

Міжнародні джерела:

32.Загальна декларація прав людини від 1948 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

33.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

34.Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

35.Документ Копенгагенської наради Конференції по людському виміру Наради по безпеці та співробітництву у Європі від 1990 р. URL:
<http://www.vyborkom.org/kb/article.php?id=17>

36. Декларація про критерії вільних та справедливих виборів Міжпарламентської ради від 1994 р. URL: <http://www.vyborkom.org/kb/print.php?id=18>
37. Кодекс належної практики у виборчих справах. Венеціанська комісія. 18-19 жовтня 2002. URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf

Підручники та навчальні посібники:

38. Виборче право України: навчальний посібник; за ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук. К.: Парламентське видавництво, 2003. 383 с.
39. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: У 2 т. Т.2 / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. 800 с.
40. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
41. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
42. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика: навчальний посібник. Харків: ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС, 2008. 636 с.
43. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України: навчальний посібник. Х.: ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС, 2007. 620 с.
44. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. 503 с.
45. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України: повний курс: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
46. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
47. Хімченко О.Г. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 208 с.
48. Циверенко Г. П. Народне волевиявлення в Україні: навч. посіб.: Рекомендовано МОН України. Київ: КНТ, 2012. 144 с.
49. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Допоміжна література:

50. Адашис Л.І. Окремі аспекти фінансування виборчих кампаній політичних партій. *Форум права*. 2012. № 1. С. 20-27.

- 51.Альонкін О. Виборче право як складова політичних гарантій права людини на свободу світогляду й віросповідання. *Вибори та демократія*. 2009. № 1(19). С. 13-17.
- 52.Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 230 с.
- 53.Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.
- 54.Барабаш Ю.Г. Політичні партії та ЗМІ як суб'єкти виборчого процесу: окремі питання конституційно-правового статусу. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 6-12.
- 55.Баришніков А.Г. Виборчий фонд кандидата на пост Президента України: поняття, умови формування та використання. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 2. С. 73-79.
- 56.Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М. Вибори Президента: український та зарубіжний досвід. Ужгород: УжНУ, 2003. 72 с.
- 57.Богашева Н., Ключковський Ю. Виборчі комісії в системі поділу *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 641. Правознавство. С.113-120.
- 58.Богашов О.А. Конституційне регулювання порядку висунення кандидатів у народні депутати України політичними партіями: пошук оптимальних механізмів. *European Political and Law Discourse*. 2014. Vol.1. Issue 6. Р. 463-471.
59. Богашов О.А. Конституційно-правовий статус органів управління виборчим процесом в Україні: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2013. 274 с.
- 60.Богашов О.А. Освітні та професійні вимоги до членів дільничних виборчих комісій в Україні. *Вибори та демократія*. 2008. № 1 (15). С. 11-16.
- 61.Богашов О.А. Формування окружних виборчих комісій в умовах мажоритарнопропорційної системи обрання народних депутатів України: аналіз оновленого законодавства. *Вибори та демократія*. 2012. № 1 (31). С. 17-22.
- 62.Большакова О.Ю. Проблеми врегулювання діяльності телерадіоорганізацій щодо висвітлення виборчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. № 1 (15). С. 16-21.
- 63.Венеціанська комісія: Продовження дослідження виборчих систем. Доповідь про виборчі бар'єри та інші особливості виборчих систем, які ставлять перешкоди партіям у доступі до парламенту (II). *Вибори та демократія*. 2010. № 2-3 (24-25). С. 92-104.
- 64.Виборче законодавство: українська практика, міжнародний досвід та шляхи реформування; за ред. Є.В. Радченка; Г. Антонова, А. Біденко, П. Бурковський та ін. К.: Факт, 2003. 258 с.

65. Волощук О.Т. Теоретичні та практичні проблеми організації інституту виборів Президента України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. № 1 (15). С. 5359.
66. Гудзь Л.В. Гарантії виборчих прав громадян України і досвід їх реалізації в зарубіжних країнах. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 33. С. 50-58.
67. Гудзь, Л., Гудзь, Т. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. № 30, т. 2. С. 30-39. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-30-03>
68. Дерев'янка С. Віковий ценз учасників виборів і референдумів за конституціями світу: порівняльно-правовий аналіз. *Вибори та демократія*. 2008. № 1(15). С. 17-24.
69. Дерев'янка С.М. Обмеження права громадян на участь у виборах і референдумах: порівняльно-правовий аналіз норм конституцій світу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 218-223.
70. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Доповідь про голосування за межами країни. *Вибори та демократія*. 2012. № 1(31). С. 85-97.
71. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права. Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. 2-е вид., виправл. і доп. К.: Логос, 2009. 500 с.
72. Європейські стандарти регулювання інституту політичних партій та його взаємозв'язку з інститутом виборів. *Вибори та демократія*. 2007. № 4(14). С. 8081.
73. Заворотченко Т.М. Конституційне політичне право громадян обирати і бути обраними: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24. Том 1. С. 136-139.
74. Збірник нормативно-правових актів з питань підготовки та проведення позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. Нормативно-правові акти станом на 17 вересня 2014 року; упоряд.: С. Дубовик, А. Дуда, О. Клебан та ін. К.: ВАІТЕ, 2014. 304 с.
75. Збірник нормативно-правових актів з питань фінансового і матеріальнотехнічного забезпечення підготовки і проведення виборів та формування виборчих фондів (на допомогу виборчим комісіям з місцевих виборів 25 жовтня 2015 року). К.: Центральна виборча комісія, 2015. 238 с.
76. Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. К.: Час Друку, 2011. 132 с.

- 77.Ключковський Ю.Б. Роль судів у гарантуванні реалізації права голосу та принципу однократності голосування через забезпечення достовірності списків виборців. *Вибори та демократія*. 2007. № 3 (13). С. 87-92.
- 78.Коломієць Ю.М., Гудзь Л.В. Правопорушення на виборах в Україні та шляхи їх подолання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe* (East European Scientific Journal). 2019. № 6(46). część 8. С. 51-54.
- 79.Кондорсе. Про вибори: перекл. з франц. Львів: Літопис. 2004. 160 с.
- 80.Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики: монографія; за ред. В.Ф. Погорілка. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.
- 81.Корнєв А., Шаповал Т. Конституційно-правовий інститут виборів і суб'єктивні виборчі права громадян (можливості удосконалення). *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 39-45.
- 82.Кудряченко А. Сучасний досвід застосування прямої демократії в країнах ЦСЄ. *Віче*. 2013. № 20. С. 2-6.
- 83.Лещенко О.Д. Виборчі спори: до визначення онтології видової характеристики. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4 (12). С. 116-134.
- 84.Люблінський П. Злочини проти виборчого права (закінчення). *Вибори та демократія*. 2007. № 3 (13). С. 61-74.
- 85.Марцеляк О.В. Джерела виборчого права: порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 35. С. 7-15.
- 86.Марцеляк О.В. До визначення поняття виборчої системи. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 221-229.
- 87.Марцеляк О.В. Принципи виборів народних депутатів України (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2009. № 1. С. 26-34.
- 88.Марцеляк О.В. Принципи виборів народних депутатів України (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2009. № 1. С. 26-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2009_1_4
- 89.Марцеляк О.В., Марцеляк С.М. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Вип. 33. Том. 1. С. 79-93.
- 90.Мірошниченко Ю.Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: монографія. К.: Фенікс, 2012. 360 с.
- 91.Науково-практичний коментар до Закону України «Про вибори народних депутатів України»; під ред. В.Л. Мусіяки; Ф.В. Веніславський, О.В. Гончарук, В.П. Колісник та ін. К.: Дрім Арт, 2012. 672 с.

92. Небогатіков М.О. Контроль за формуванням та використанням коштів виборчих фондів кандидатів у народні депутати України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2012. № 2 (23). С. 37-39.
93. Панкевич О., Кілик М. Проблеми вдосконалення виборчої системи України в контексті досвіду країн членів Європейського Союзу. *Вибори та демократія*. 2009. № 1 (19). С. 5-12.
94. Писаренко А.А. Матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 4 (6). С. 43-44.
95. Пономарьова Г.П. Досвід застосування мажоритарної виборчої системи в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 16. С. 159-168.
96. Порівняльна доповідь Венеціанської комісії про виборчі бар'єри та інші характеристики виборчих систем, які чинять перешкоди партіям у доступі до парламенту. *Вибори та демократія*. 2009. № 1 (19). С. 90-101.
97. Семенюк О.О. Особливості кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення виборчих бюлетенів, бланків відкріпних посвідчень. *Форум прав*. 2012. № 4. С. 804-807.
98. Сердюков В. Конституційно-правовий статус Центральної виборчої комісії в Україні. *Вибори та демократія*. 2010. № 2-3 (24-25). С. 19-23.
99. Сergygin B.O. Проблеми забезпечення недоторканності приватного життя громадян України у межах виборчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 3 (5). С. 49-55.
100. Смокович М. Виборчі спори: строки звернення до суду та строки розгляду спорів. *Вибори та демократія*. 2012. № 1 (31). С. 35-42.
101. Смокович М., Кальченко С. До проблеми розгляду та вирішення виборчих спорів: окремі аспекти судової практики. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4 (14). С. 34-38.
102. Співак В.І. Правова культура виборів в Україні: теорія і практика: монографія. К.: Юридична думка, 2006. 156 с.
103. Стаднік О. Поняття та класифікація принципів виборчого права. *Вибори та демократія*. 2009. № 3 (21). С. 25-30.
104. Стаднік О.М. Загальна характеристика принципу загального виборчого права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 127-131.
105. Стешенко Т.В. Кодифікація виборчого законодавства: зарубіжний досвід та перспективи її впровадження в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 21. С. 33-40.
106. Стешенко Т.В. Правовий статус, система і організація роботи виборчих комісій: монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 208 с.
107. Тимошенко І.В. Виборчі комісії як суб'єкти реалізації правозахисної функції. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2013. № 3 (27). С. 40-43.

108. Тимошенко І.В. Діяльність виборчих комісій щодо захисту виборчих прав громадян України: проблеми ефективності. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 4 (6). С. 54-60.
109. Тодика О.Ю. Вибори до парламентів країн СНД (порівняльно-правовий аспект): монографія. Х.: Факт, 2003. 147 с.
110. Усенко-Чорна Ж.І. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності окружних та дільничних виборчих комісій. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2012. № 2 (23). С. 23-26.
111. Федоренко В., Малюга А., Желтова О. Оновлення законодавства про вибори народних депутатів України як пріоритетний напрям діяльності парламенту. *Віче*. 2014. № 22. С. 23-31.
112. Федоренко В.Л. Виборче право і виборчий процес як складники системи сучасного конституційного права України (теоретико-методологічні аспекти). *Вибори та демократія*. 2007. № 4 (14). С. 18-24.
113. Фоміна С.В. Поняття та ознаки голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах. *Збірник наук. праць Харківського національного університету ім. Г.С. Сковороди*. Серія «Право». 2013. Вип. 19. С.188-195.
114. Фоміна С.В. Способи та форми голосування на виборах в зарубіжних країнах. *Збірник наук. праць Харківського національного університету ім. Г.С. Сковороди*. Серія «Право». 2014. Вип. 21. С. 112-120.
115. Фоміна С.В. Суб'єкти, що беруть участь у виборчому процесі на стадії голосування, та їхній правовий статус у зарубіжних країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 114-118.
116. Чернобай А. Новації Закону України «Про вибори Президента України» та адміністративна відповідальність за порушення законодавства про вибори. *Публічне право*. 2014. № 2 (14). С. 28-35.
117. Шалланд Л. Питання виборчого права. Випуск І. Таємне подання голосів. *Вибори та демократія*. 2007. № 4 (14). С. 64-79.
118. Шеверєва В.Є. Проблеми правового регулювання передвиборної агітації в Україні: монографія. Харків: Слово, 2012. 316 с.
119. Шелудько В. Виборчі фонди політичних партій (блоків): порядок використання коштів та здійснення контролю. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2 (2). С. 38-40.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті

120. Декларація критеріїв вільних та справедливих виборів Міжпарламентського Союзу. URL: <http://www.ipu.org/cnl-e/154-free.htm>
121. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. <http://www.kmu.gov.ua/>

122. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
<http://www.president.gov.ua/>
123. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. <http://portal.rada.gov.ua/>
124. Офіційний веб-портал органів судової влади України. <http://court.gov.ua/>
125. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. <http://www.scourt.gov.ua/>
126. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. <http://www.ccu.gov.ua/>
127. Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
<http://www.ombudsman.kiev.ua/>
128. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії. <http://www.cvk.gov.ua/>
129. Офіційний сайт Національної бібліотеки імені Вернадського. URL:
<http://archive.nbuv.gov.ua/>
130. Резолюція ПАРЄ «Про ліквідацію обмежень на право голосу» від 25.06.2005. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17364&lang=en# 27>.
131. Рекомендація R(99)15 КМ РЄ державам-членам «Про висвітленням в засобах масової інформації виборчих кампаній», ухвалено на 678-му засіданні заступників міністрів від 09.09.1999. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_726 28.

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Воронов Марк Миколайович
Гудзь Людмила Вячеславівна
Зубенко Ганна Вікторівна

ВИБОРЧЕ ПРАВО

Матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів

В авторській редакції

Підписано до розміщення 21.05.2025. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 2,92. Обсяг 0,923 Мб. Зам. № 442/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна